

STARENJE BIRAČKOG TELA KVEBEKA*Laurent MARTEL,* Alain PARANT***

Kao neizbežna prirodna posledica opadanja fertiliteta i smanjenja smrtnosti stanovništva u odmakloj starosti, demografsko starenje, tj. povećanje udela starih je do sada, bez obzira o kojoj se konkretnoj populaciji radi, uslovljavalo vrlo ograničene posledice. Međutim, u doglednoj budućnosti, proces starenja će dovesti u pitanje mnoge društvene tekovine, i to pre svega u industrijalizovanim zemljama. Bilo da je reč o budućnosti penzionog ili sistema zdravstvene zaštite, o materijalnom položaju, ili blagostanju mlađjih i starijih, ili pak o razmeni dobara i usluga između generacija koje, mada sve brojnije, nastoje da žive zajedno u vremenski sve dužem periodu nego ranije (Delbes i Gaymu, 1993; Penneç, 1995).

Podstaknute sve većim značajem posmatrane pojave, u većini rasprava se u središtu pažnje nalaze njene ekonomske i društvene posledice. Starenje biračkog tela, koje bi moglo, u manjoj ili većoj meri da preobrazuje otelmljena društvena opredeljenja je, s druge strane, potpuno zanemareno u sadašnjim raspravama.

Članak, u suštini sadrži analizu obnavljanja i starenja biračkog tela Kvebeka u periodu 1921-2041. Uzgred, kroz kratku diskusiju o izvesnim posledicama (mogućim, ali, najverovatnije, ne i nužno ostvarivim) porasta snage tzv. sive sile, nastojalo se da u izvesnoj meri bude nadoknadjen manjak rasprava iz tog domena.

* Statistique Canada, Ottawa, Canada

** Institut national d'études démographiques (INED), Paris, France

Demografske perspektive: Povećavati se ili se smanjivati, ali stariti

Demografska budućnost jedne zemlje je uveliko uslovljena prethodnim kretanjem fertiliteta i mortaliteta, a u manjoj meri, i migracionim kretanjima. Fertilitet ženskog stanovništva Kvebeka, koji je opao sa 5,5 deteta po ženi u 1911. godini, na 4 deteta u 1957, najviše zbog *baby-booma*, i zatim, petnaest godina kasnije na 1,7 a danas je na nivou od 1,6 deteta po ženi. Promene u mortalitetu su se odvijale ka sve dužem srednjem trajanju života: 1995. godine živorođeni dečak je mogao da računa na 75,4 a devojčica na 81,4 godine života, prema 48,1 odnosno 50,8 godina u 1911. Najzad, godišnji migracioni saldo, koji je u Kvebeku tradicionalno negativan, je počev od 1985. stalno pozitivan (oko 25000).

Statistički biro Kvebeka (BSQ) je za period do 2041. godine pripremio tri varijante demografskih perspektiva: visoku (E), srednju (A) i nisku (D). Prema sva tri scenarija je predviđeno identično smanjenje mortaliteta: očekivano trajanje života pri živorođenju bi moglo dostići 87,3 godine za žene i 81,8 godina za muškarce.

Fertilitet i migracioni saldo su zadržavani kao konstantni:

- od 1993, prema scenariju A - koji se smatra za najverovatniji, na nivou od 1,6 deteta po ženi i sa pozitivnim neto migracionim saldom od 25000 imigranata godišnje;

- počev od 1997, prema scenariju D 1,45 deteta po ženi i 7050 imigranata godišnje, a prema scenariju E fertilitet na nivou od 1,8 deteta i pozitivan godišnji migracioni saldo obima 39250 lica.

U Statističkom birou je odbačena hipoteza o porastu fertiliteta do nivoa koji obezbeđuje zamenu generacija, jer će se, zbog naglog prekida dosadašnjih tendencija, stanovništvo Kvebeka nužno, manje ili više intenzivno, smanjivati tokom 21. veka. Prema scenariju "D", broj stanovnika opada počev od 2021. godine, nakon dostizanja maksimuma od 7763860 lica. Prema scenariju "A", stopa rasta postaje negativna tek od 2036. godine, kada stanovništvo postaje najbrojnije (8662390). Scenario "E" odlaže mogućnost depopulacije do sredine sledećeg veka - 2041. godine stanovništvo Kvebeka bi brojalo 9951257 stanovnika.

Demografsko starenje stanovništva Kvebeka je bilo veoma intenzivno, i to kao posledica opadanja fertiliteta, ali, takodje, već nekoliko decenija, i zbog sve većeg doprinosa koje smanjenje smrtnosti starih ima na produženja srednjeg trajanja života ukupnog stanovništva. Na osnovu primera ostalih zemalja koje su bile zahvaćene *baby-boomom*, trebalo bi očekivati naglo ubrzanje procesa starenja počev od 2011. godine kao posledica ulaska prvih *baby-boomera* u kontingent lica starih 65 ili više godina. 2041. godine te osobe bi mogle da predstavljaju 24,5%, 26,9%, pa čak i 29,7% ukupnog stanovništva (prema varijantama E, A i D), umesto sadašnjih 12,1% (BSQ, 1996).

Kvebek, mala frankofonska enklava na, većinskom, anglofonskom kontinentu, bi mogao postati predvodnik u procesu demografskog starenja stanovništva Severne Amerike. Ta kanadska provincija, koja je 1994. godine spadala u grupu demografski najmladjih,¹ mogla bi nakon 2016. da postane najstarija članica Konfederacije.

Obnavljanje biračkog tela Kvebeka

Stanovništvo u glasačkom dobu² dobija sve veći značaj. Oslcilirajući sve do 1966. godine između 50 i 60% ukupnog stanovništva, lica stara 18 ili više godina činiće ubuduće više od 75% stanovništva (grafikon 1). Sasvim jasno se uočavaju dve etape brzog rasta - između 1931. i 1941. i od 1966. do 1986. godine - koje korespondiraju sa periodima niskog fertiliteta (iz vremena velike ekonomske krize tokom 1930-ih ili korenite promene u reproduktivnom ponašanju parova do kojih je došlo počev od 1960-ih godina)

¹ Uz Severozapadne teritorije i Jukon, koje se odlikuju specifičnim demografskim režimom, 1994. godine jedino su još provincije Njufaundlend i Alberta imale manji udeo starih 65 ili više godina od Kvebeka: 10% odnosno 9,5% naspram 11,7% u Kvebeku.

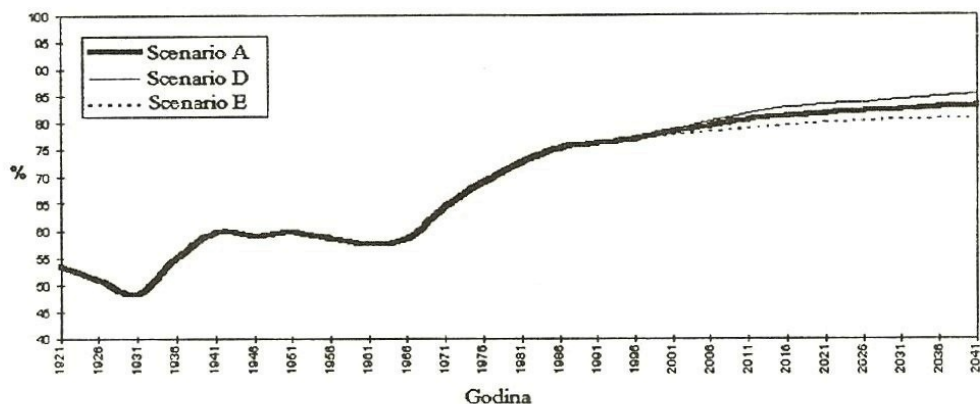
² Nižno je napraviti razliku između: a) *stanovništva u glasačkom dobu*, o kome je u radu i jedino reč, koje se sastoji od lica starih 18 ili više godina, bez ozira da li imaju ili nemaju kanadsko državljanstvo i bez obzira da li imaju ili nemaju pravo glasa u Kvebeku; b) *potencijalnog biračkog tela*, tj. svih lica koja imaju pravo glasa; c) *stanovništva upisanog u biračke spiskove* i d) *glasača*, tj. osoba koje efektivno koriste svoje pravo glasa.

Zakon od 25. aprila 1940. godine je dao pravo glasa Kvebečankama, a zakon od 10. jula 1963. i mladima u starosti od 18 do 20 godina. U radu su žene i lica stara 18-20 godina uvek smatrana za stanovništvo u glasačkom dobu odnosno uključivana su u tzv. glasački kontingent.

i istovremenog pristizanja "obimnih" generacija rođenih 18 godina ranije (visok fertilitet u periodu 1911-1931. ili *baby-boom* od 1946. do 1965. - grafikon 2).

Grafikon 1.

Udeo glasačkog kontingenta u ukupnom stanovništvu Kvebeka, 1921-2041.

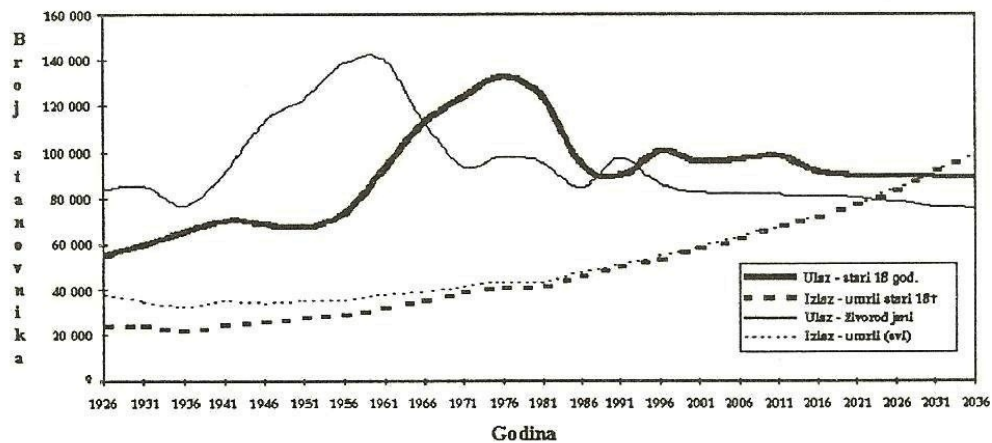
Izvor: BSQ (1996) i proračuni autora

S druge strane, neznatno smanjenje obima stanovništva u glasačkom dobu do koga je došlo između 1946. i 1966. godine objašnjava se značajnim porastom broja živorođene dece u posmatranom periodu i istovremenom pristizanju osamnaestogodišnjaka iz krnjih generacija rođenih tokom velike ekonomske depresije uslovljene krizom iz 1929. godine i tokom Drugog svetskog rata (između 1939. i 1945. godine). Konačno, slabo, ali kontinuirano povećanje predviđeno za period nakon 2001. godine je posledica pretpostavljenog produženja trajanja života.

2041. godine stanovništvo u glasačkom dobu će činiti od 80,7% do 85,2% ukupnog stanovništva: udeo lica starih 18 ili više godina će se povećavati utoliko brže ukoliko anticipirani fertilitet i pozitivni migracioni saldo budu manji. Budući da je ulazak u birački kontingent brojnijih generacija kompenzovan manjim obimom rađanja, u periodu 1931-1941. ukupno stanovništvo je starilo, ali ne i stanovništvo u glasačkom dobu kod koga se još uvek osećalo dejstvo visokog fertiliteta iz vremena pre krize iz 1929. godine. Neposredno po završetku Drugog svetskog rata posledice kašnjenja u odvijanju procesa starenja su bile potpuno suprotne: stanovništvo u glasačkom dobu, u kome su prevagnule krnje generacije rođene početkom

1930-ih godina, je starilo, dok se ukupno stanovništvo unekoliko demografski podmladjivalo zbog naročito izražene pojave *baby-booma*.

Grafikon 2.
Komponente obnavljanja ukupnog i stanovništva u glasačkom dobu

Izvor: Kao za grafikon 1

Napomena: Do 1991. godine na osnovu statističkih podataka, a nakon toga na osnovu rezultata srednje varijante projekcija

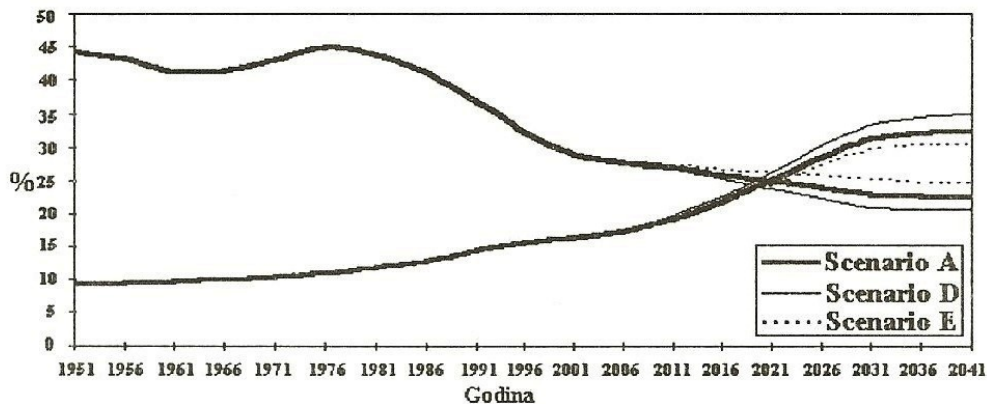
Opadanje smrtnosti odojčadi i dece do nivoa koji je blizak donjoj fiziološkoj granici uslovio je da obim ulazećih generacija u glasački kontingent (lica stara 18 godina) praktično odgovara broju živorodjenja od pre 18 godina, pri približno istom obimu doseljavanja lica starih 0-17 godina. Može se zaključiti da smrtnost stanovništva tog uzrasta ne predstavlja više faktor diferenciranog starenja ukupnog stanovništva i biračkog kontingenta. Dugotrajno smanjenje smrtnosti starih, kao osnovni faktor koji će ubuduće uticati na produženje srednjeg trajanja života, neće uspeti da spreči da broj umrlih (kako kod ukupnog tako i kod stanovništva starijeg od 18 godina) u 2021. godini prevagne broj živorodjenih odnosno broj lica koja ulaze u punoletstvo. Znatno pre toga, smanjenje smrtnosti će značajno doprineti povećanju udela starih, kako u ukupnom tako i u punoletnom stanovništvu. Drugim rečima, bilo bi potrebno značajno povećanje fertiliteta, i to naglo i dugotrajno, uz istovremeno doseljavanje mlađeg sredovečnog stanovništva, kako bi se u narednim decenijama ukočilo (zaustavilo, usporilo) odvijanje tog procesa.

Novi odnos generacija pred biračkom kutijom

Dugo su mladi između 18. i 34. godine života predstavljali 40-50% stanovništva u glasačkom dobu, dok je njihov udeo u ukupnom stanovništvu iznosio svega oko 30% (grafikon 3). Njihova politička nadmoć u odnosu na grupu najstarijih je tada bila vrlo značajna.

Grafikon 3.

Udeo lica starih 18-34 godine i 65 ili više godina u ukupnom punoletnom stanovništvu. Kvebek, 1951-2041.

Izvor: Kao za grafikon 1

Od kraja 1970-ih godina nadmoć mladih počinje da slabi. U budućnosti, smanjivanje udela lica starih 18-34 godine u punoletnom stanovništvu bi trebalo da se nastavi, mada manje intenzivno, jer će šok zbog pada fertiliteta iz 1960-ih godina (tzv. *baby-bust* ili *baby-crash* period) biti u potpunosti eliminisan. Udeo lica starih 65 ili više godina u punoletnom stanovništvu bi, suprotno, trebalo značajno da se poveća i da u 2041. godini dostigne oko 30-35%, tj. šest procentnih poena više nego što je udeo starih u ukupnom stanovništvu Kvebeka (tabela 1). Počev od 2021. godine, stari 65 ili više godina će raspolagati sa više glasova nego lica stara 18-34 godine. Između 1951. i 2041. godine učešće prvih u punoletnom stanovništvu biće uvećano za tri puta, dok bi učešće drugih bilo prepolovljeno.

U 1951. godini na 100 mladih 18 do 34 godine bila je 21 osoba starija od 65 godina. 1996. godine vrednost indeksa starenja punoletnog stanovništva je

više nego udvostručena. U 2041. godini taj koeficijent bi mogao da dostigne od 123 do čak 168, u zavisnosti od projekcione varijante. Medijalna starost punoletnog stanovništva, koja je 1951. iznosila manje od 38 godina, a 1996. manje od 43 godine, trebalo bi da u 2041. godini manje-više znatno predje granicu od 50 godina.

Tabela 1.

Neki indikatori starenja stanovništva Kvebeka, 1951, 1996 i 2041.

	1951	1996	2041		
			Scenario A	Scenario D	Scenario E
Udeo starih 65+ u ukupnom stanovništvu (%)	5,7	12,1	26,9	29,7	24,5
Udeo starih 65+ u punoletnom stanovništvu (%)	9,4	15,7	32,4	34,9	30,3
Broj starih 65+ na 100 lica starih 18-34 godine	21	49	143	168	123
Medijalna starost ukupnog stanovništva	23,8	36,2	46,9	49,7	43,8
Medijalna starost punoletnog stanovništva	37,5	42,7	53,4	55,3	51,6

Izvor : BSQ (1996) i proračuni autora.

Danas, zbog znatnog produženja srednjeg trajanja života, starost od, na primer, 35 ili pak 65 godina, nema isto značenje kao što je to imala juče. Delimično, ovo se može potkrepiti određivanjem starosnih grupa čiji su udeli u ukupnom stanovništvu tokom vremena istovetni.

Na grafikonu 4 je dato nekoliko primera za stanovništvo Kvebeka u glasačkom dobu u periodu 1951-2041, koji sasvim jasno pokazuju da je na delu prava revolucija u domenu starosti. Tako se može zapaziti da je:

- udeo starijih od 75 godina u 1996. godini identičan udelu starijih od 85 godina u 2041. godini;

- nužno proširenje granice mladjeg punoletnog stanovništva sa 34 godine (u 1996) na 41. godinu u 2041. kako bi njihovo procentno učešće ostalo isto;

- zaustavljanje porasta broja lica koja odlaze u penziju u periodu 1996-2041. uslovljeno podizanjem starosne granice za penzionisanje sa 65 na 77 godina.

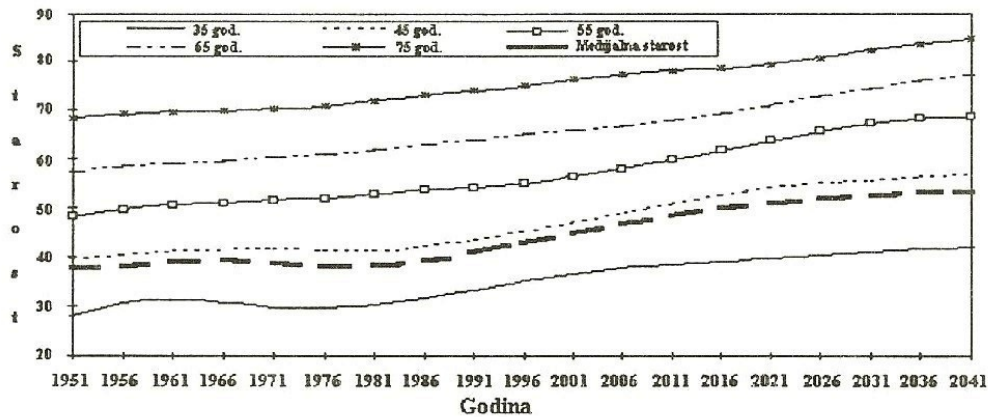
Prodor sive sile?

Izbori po većinskom principu primoravaju političke partije da daju prednost interesima prosečnog birača (Black, 1948) koji svoje interese nameće preostalom stanovništvu, s obzirom da od njega zavisi kakav će biti stav većine. Imajući u vidu tu teoriju, pretpostavljeno znatno povećanje prosečne starosti punoletnog stanovništva Kvebeka bi vremenom dovela do prevage društvenih prioriteta u korist starijih, a na štetu ostalih starosnih grupa, posebno mlađeg punoletnog stanovništva (18-34 godine). Ta grupa najmanje izlazi na izbore, kako zbog njihovog najvećeg izostavljanja s biračkih spisakova tako i zbog značajne izborne apstinencije, što još više naglašava tendenciju smanjivanja njihove demografske težine.

Grafikon 4.

Starosne grupe punoletnog stanovništva sa istovetnim procentnim učešćem kao stanovništvo staro 35, 45, 55, 65 i 75 godina u 1996. god.

Kvebek, 1951- 2041.

Izvor: Kao za grafikon 1

Napomena: Do 1991. godine na osnovu statističkih podataka, a nakon toga na osnovu rezultata srednje varijante projekcija

Izvesno je da će izabrani, ili oni koji imaju aspiracije da to postanu, morati da se suoče sa budućim demografskih starenjem. Oni neće moći da zanemare interese najstarije grupe stanovništva, tog najznačajnijeg dela biračkog tela i ujedno najprisutnijeg na izborima, i neizostavno će nastojati da mu obezbede još važnije mesto, na primer, u svojim socijalnim programima (penzije, zdravlje, društveni položaj ...). Prosečni birač, stariji od 50 godina, sagledavajući svoju neposrednu budućnost, "usmeravaće vodu na mlin" tih lica koja se, na primer, u Engleskoj, Danskoj, Holandiji ili pak Sjedinjenim Državama, već organizuju u takozvane, manje ili više snažne, grupe za pritisak. Danas su stare osobe bolje obrazovane, boljeg zdravlja i finansijski bolje stojeće nego njihovi prethodnici, i takodje u prilici da bolje organizuju zaštitu svojih interesa.

Medjutim, riskantno bi bilo "proricati" buduće političke opcije jedne grupe ljudi koje su, u manjoj ili većoj meri, snažno podložne uticaju tzv. efekata kohorte. Na kraju krajeva, ljudi stare na način, odnosno, sa ubedjenjima sa kojima su i živeli (Marcil-Gratton i Légaré, 1987).

U Kvebeku, politički značaj mladih tokom 1970-ih odnosno politički značaj osoba koje će imati barem 65 godina u 2011. godini je značaj iste, jedinstvene grupe tzv. *baby-boomera*. Kao mladi oni su zahtevali socijalnu pravdu i međugeneracijsku solidarnost što je u Kvebeku rezultiralo jačanjem socijalne zaštite. Pitanje je kako će se, kada jednom budu stari, kao grupa odnositi prema svojim stremljenjima iz prošlosti. Rezonujući na toj osnovi, obnavljanje generacija koje ulaze u staračko doba bi moglo da priredi nekoliko iznenadjenja.

Ilustracija. Danas stare osobe, većiti protivnici nezavisnosti Kvebeka, do 2031. godine neće biti žive. Zar udruživanje glasova - mladih, tradicionalno naklonjenih opciji koju zastupa nacionalistička Kvebečka Partija, i glasova *baby-boomera*, ostarelih, ali koji će i dalje podržavati istu ideju, kao što su je snažno podržavali tokom svoje mladosti - ne bi moglo, *ceteris paribus*, da vodi ka pobedi independetističke stvari (Martel, 1995)?

Kao i ostale, i ta politička promena će zavisi od mnogih drugih činilaca, a ne samo od odanosti *baby-boomera* svojim političkim ubedjenjima iz mladosti. Ali to je budućnost koja se ne može izbeći, što naročito proizilazi ukoliko se pristupi kohortnoj analizi, a ne samo običnoj ekstrapolaciji kao prilikom primene transferzalne analize.

Literatura

- BLACK, D. (1948). "On the Rationale of Group Decision-Making". *Journal of Political Economy*, 56, pp. 23-34.
- BSQ (1996). *Perspectives démographiques : Québec et régions 1991-2041 et MRC 1991-2016*, Québec, Les publications du Québec, 439 p.
- DELBÈS Ch. et J. GAYMU (1993). "Les familles à quatre générations". *Informations sociales*, 30, pp. 8-12.
- DUMAS, J. et A. BÉLANGER (1996). "Rapport sur l'état de la population du Canada 1995". *La conjoncture démographique*, Statistique Canada, n° 91-209F au catalogue, 199 p.
- MARCIL-GRATTON, N. et J. LÉGARÉ (1987). "Vieillesse d'aujourd'hui et de demain. Un même âge, une autre réalité?". *Futuribles*, 110, pp. 3-21.
- MARTEL, L. (1995). "Le vieillissement démographique du Québec est-il un obstacle au projet de souveraineté?". *L'action nationale*, 9, pp. 28-34.
- PENNEC, S. (1996). "La place des familles à quatre générations en France". *Population*, 1, pp. 31-60.

Laurent Martel i Alain Parant

Starenje biračkog tela Kvebeka

R e z i m e

Demografsko starenje ima mnoge posledice, a jedna, često zaboravljena, je i starenje biračkog tela. U članku su opisani dosadašnji i budući trendovi u kretanju biračkog kontingenta Kvebeka, a ukazano je i na neke moguće posledice takvih kretanja za budući razvoj društva.

Stanovništvo kanadske provincije Kvebek, koje je još uvek relativno mlado, će početi intenzivno da stari posle 2011. godine zbog ulaska *baby-boom* generacija u grupu starih 65 ili više godina. Prema najnovijim projekcijama Statističkog biroa Kvebeka, u 2041. godini stari će predstavljati između 25 i 30% ukupnog stanovništva. Istovremeno će procesu starenja biti izloženo i potencijalno biračko telo - od sadašnjih 16%, stari će u 2041. godini predstavljati 30 do 35% biračkog kontingenta. 1951. godine je na 100 stanovnika mladih 18-34 godine bilo 21 lice starije od 65

godina. 1996. godine vrednost tog indeksa starenja je više nego udvostručena. 2041. godine indeks starenja biračkog tela bi se, u zavisnosti od varijante projekcija, kretao izmedju 123 i 168.

Neizbežno starenje biračkog kontingenta će izazvati mnoge posledica, posebno u domenu državne politike. Izbori po većinskom principu podstiču političke partije da svoje političke platforme uskladjuju interesima prosečnog birača. U tom smislu, ubuduće se može očekivati preorijentacija društvenih prioriteta u korist starih. Budući stari građani će biti bolje obrazovani, boljeg finansijskog stanja i boljeg zdravlja i na taj način u mogućnosti da bolje organizuju zaštitu svojih interesa.

Uspostavljajući paralelu izmedju individualnog i demografskog starenja, mnogi bi mogli da pomisle kako pojava tzv. sive sile vodi ka stvaranju jednog konzervativnog društva, koje se odlikuje odsustvom želje za inovacijama, što se, kao karakteristično ponašanje, često pripisuje starima. Medjutim, danas se zna da ljudi stare kao što su i ranije živeli, zadržavajući svoje ponašanje i mišljenje, čak i ono političko. Takva hipoteza navodi da bi starenje stanovništva moglo da ohrabri pritiske u prilog nezavisnosti Kvebeka, a ne da ih smanji. Tako bi 2031. godine udruživanjem glasova tzv. *baby-boom* generacije, starije ali i dalje verne opredeljenjima iz mladosti, i mladih koji su uglavnom privrženi independetističkoj opciji, moglo da se očekuje referendumsko "da" za nezavistan Kvebek. Eventualno dejstvo efekta odlaganja ili, pak, nestabilnost koja karakteriše političko ponašanje generacija ograničava značaj takve analize.

Ključne reči: *demografsko starenje, biračko telo, projekcije stanovništva, Kvebek, Kanada*

Laurent Martel and Alain Parant

Ageing of the Electorate in Quebec

S u m m a r y

Population ageing has many consequences on society; one of them is the ageing of the electorate. The purpose of this article is to describe the past and future evolution of the electorate in Quebec as well as some of its consequences.

Still today one of the youngest province in Canada, Quebec will be ageing rapidly from 2011 because of the arrival of the baby-boomers at age 65. According to the most recent projections of the Bureau de la Statistique du Quebec, 25 to 30% of the population will be aged 65 or over in 2041, so at least one person out of four. The electorate will aged accordingly: from 16% today, the elderly will represent between 30 and 35% of the population aged 18 or over in 2041. In 1951, there was 21

persons aged 65 or over for 100 aged 18 to 34. In 1996, this ratio was more than the double. In 2041, it could be 123 or even 168 depending on the scenario.

The ageing of the electorate will have many consequences, in particular on States policies. The election on a majority basis in use in Quebec incites the political partis to design their platform in accordance with the interest of the median voter. Therefore, we can expect a reorientation of the social choices in favour of the elderly in the near future. Better educated, in better health and wealthiest, future senior citizens will probably be able to get better organised to defend their interest on the political scene.

The linkage between individual and collective ageing bring certain observers to think that their ageing of the electorate will lead to a conservative society dominated by the absence of innovation, an attitude typically associated to the elderly. We know that the individuals tend to behave consistently, to keep their political opinions as they get older. This second hypothesis suggests that population ageing might encourage the pressure in favor of the independence of Quebec and not refrain it. In 2031, the vote of the baby-boomers, older but faithful to their convictions, combined with the one of the younger generations, favourably disposed to sovereignty, could lead to a "yes" in a referendum. The instability that characterizes political behaviour as well as eventual period effects limit the significance of our analysis.

Key words: *demographic ageing, electorate, population projections, Quebec, Canada*